

CATALUNYA
DESAPAREGUDA

Daniel Venteo

CATALUNYA DESAPAREGUDA

 efadós®

CATALUNYA DESAPAREGUDA

Col·lecció Catalunya Desapareguda

Primera edició: novembre del 2023

© dels textos: Daniel Venteo i Meléndrez

© del pròleg: Joaquim Nadal i Farreras

© del prefaci: Joaquim Borràs Gómez

© de les fotografies: diversos autors

© de l'edició: Editorial Efadós

© de la col·lecció «Catalunya Desapareguda»:

Editorial Efadós

EDITORIAL EFADÓS

Carrer d'Edison, 3 - Nau A
Polígon industrial Les Torreneres
08754 El Papiol (Baix Llobregat)
Telèfon 93 673 12 12
efados@efados.cat
www.efados.cat

Idea original, disseny i fotocomposició:

Editorial Efadós

Amb el suport de:

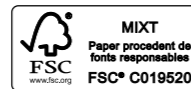
Procedència de les fotografies de fons particulars:
Arxiu L'Abans

Selecció fotogràfica: Editorial Efadós

Assessorament lingüístic:
M. Neus Doncel Saumell

Fotografia de la portada:
L. Roisin (Ed.) / IEFC - Fons Roisin

Fotografies de la portadella:
Autoria desconeguda / ACGAX - Col·lecció
Josep M. Dou Camps

ISBN 978-84-17432-82-9

DL B-19285-2023

Imprès a Catalunya

Tota forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, salvant l'excepció prevista per la llei. Si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra, dirigiu-vos a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics) - www.cedro.org

Índex

Pàg. 6

PRÒLEG

Joaquim Nadal i Farreras

Pàg. 8

PREFACI

Joaquim Borràs Gómez

Pàg. 10

INTRODUCCIÓ

Una imatge fotogràfica de Catalunya

Pàg. 15

POBLES, VILES I CIUTATS

Els hàbitats històrics

Pàg. 103

EL MÓN DEL TREBALL

Els motors econòmics

Pàg. 265

ELS TRANSPORTS

Factor de creixement econòmic

Pàg. 313

ELS ESPORTS

Lleure i esperit de competició

Pàg. 377

FESTES I TRADICIONS

El calendari festiu tradicional

Pàg. 489

INSTITUCIONS I SÍMBOLS DEL PAÍS

Elements d'identitat

Pàg. 565

ÍNDEX TOPONÍMIC

Pròleg

PERSISTÈNCIES, TRANSFORMACIONS I DESAPARICIONS

Joaquim Nadal i Farreras, historiador

Les capes de la història determinen les persistències, les transformacions i les desaparicions. La imatge fotogràfica ha esdevingut una eina imprescindible per fixar els aspectes principals d'aquests processos en els darrers dos segles tirant llarg. L'efecte de les instantànies és justament el de fixar un moment, una imatge. La mateixa mirada anys més tard ens dona una altra instantània. La comparació directa o l'estímul de la nostra imaginació per la imatge ens permeten d'actuar per comparació. Què es manté i què s'ha escolat? Naturalment, la pregunta s'aplica al territori, al paisatge, a les ciutats, als pobles, a la vida rural, a la vida urbana, al treball i a les formes del treball, al transport i a la mobili-

tat, i a la societat i a les formes de vida.

Aquest llibre estimulant que ens ofereix la tria de les imatges i els textos de Daniel Venteo és un compendi de tot el que ha canviat a Catalunya. Seria discutible si les evolucions i les transformacions són «desaparicions». Però és evident que hi ha paisatges i espais urbans que romanen i n'hi ha, potser més accessori, que ja no tornaran mai més.

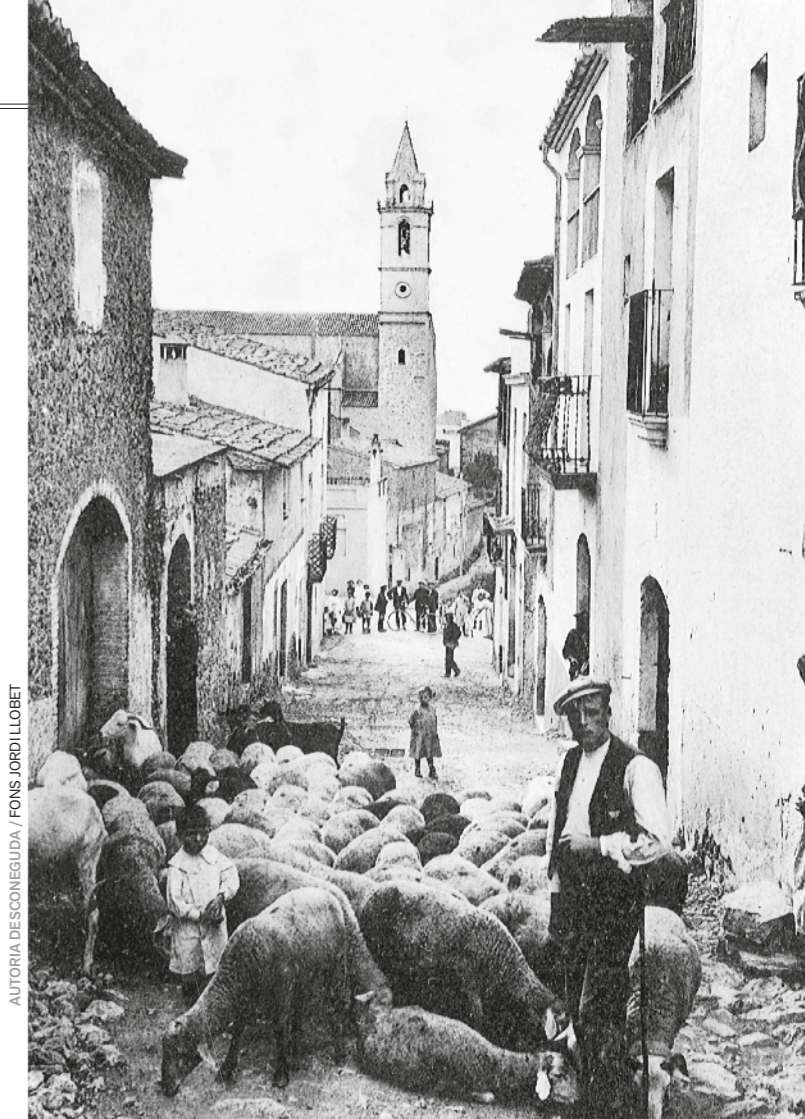
De fet, ens hem de preguntar, més enllà dels testimonis fixats per les càmeres i retrocedint no solament segles sinó mil·lennis, fins a quin punt la nostra percepció de Catalunya és el compendi entre el que el país és ara i el que el país ha estat des dels orígens. I sempre queda en el rerefons una percepció contradictòria: el progrés i el canvi són indiscutibles, però de vegades el

preu que se'n paga no es justifica. I, malgrat tot, la vida i la lluita per la supervivència són ara més fàcils que segles enrere.

Agafem-nos a alguna mostra. Algunes de les places, les seves estructures arquitectòniques, romanen amb pocs canvis, mentre que la vida que s'hi desplega, la indumentària de la gent que s'hi mou i la mateixa vida social són radicalment diferents.

Les nacions no neixen, es fan. No són objecte d'una creació, són el resultat d'una evolució. I les nacions les fan i les desfan les persones, les societats, les lluites. Aquest llibre és un viu testimoni de velles formes de vida superades, evolucionades i desaparegudes. Testimoni de la història viscuda per les generacions que ens han precedit. Conèixer bé les nostres arrels passa també per aquest exercici pràctic més enllà de les dosis de nostàlgia que hi puguem aplicar.

El carrer de les Banyes, de Gelida, avui carrer del Carme, a principis del segle xx.

AUTORIA DESCONEGUDA / FONTS JORDILLOBET

Prefaci

CATALUNYA, UN PAÍS D'ARXIUS

Joaquim Borràs i Gómez, Subdirector General d'Arxius
i Gestió Documental de la Generalitat de Catalunya

Catalunya és un país ric en arxius i aquest nou llibre de l'historiador i museòleg Daniel Venteo n'és una bona mostra, en aquest cas sobre els documents fotogràfics. Des de fa segles, escriptors, historiadors, secretaris municipals i més modernament arxivers professionals s'han encarregat de conservar, documentar i difondre un patrimoni documental únic que és una peça bàsica de la identitat col·lectiva catalana i també dels drets dels seus ciutadans davant de les administracions. Els arxius són fonamentals per a la governança i la transparència de la nostra societat.

Aquest nou llibre *Catalunya desapareguda*, com el mateix autor ja va fer també en les seves aclamades obres *Autobiografia de Barcelona* i *Barcelona, crònica fotogràfica*, és una invitació a endinsar-se en la nostra història a través de centenars de fotografies, moltes d'elles inèdites o desconegudes per al gran públic d'arreu de Catalunya. Les imatges procedeixen d'àlbums particulars conservats per les mateixes famílies i, en altres casos, custodiats a la Xarxa d'Arxius Comarcals de la Generalitat de Catalunya, com també d'arxius municipals i d'altres centres públics o privats.

No hi ha dubte que des de fa uns quants anys el patrimoni fotogràfic de Catalunya s'ha valorat d'una manera irreversible. La fotografia ha estat l'epicentre de diverses

iniciatives de divulgació, com ara publicacions, exposicions, conferències i recursos digitals, que l'han fet cada vegada més accessible per als especialistes i també per al conjunt de les persones interessades. La crònica gràfica des de la segona meitat del segle XIX seria impensable sense la contribució, juntament amb els reportatges dels fotoreporters professionals, de la fotografia domèstica o familiar.

Finalment, vull fer un reconeixement a totes les iniciatives privades i col·lectives per conservar aquest patrimoni fotogràfic únic i per donar-lo a conèixer a la societat. Els arxius familiars són una part de la memòria democràtica que han de trobar el seu encaix i han de poder col·laborar amb les institucions públiques per construir un relat plural i divers com el que ofereixen les pàgines següents.

Vista del castell de
Falset sobre les teulades
de la vila el 1920.

JOAN CUBELLS / AFEC - FONDS ESTUDI DE LA MASIA CATALANA

Introducció

UNA IMATGE FOTOGRÀFICA DE CATALUNYA

Daniel Venteo, historiador i museòleg

Fa més de mig segle, l'any 1961, l'escriptor Josep Pla publicava una de les obres que ofereixen un dels relats més deliciosos per entendre què és i que ha estat aquest país al llarg de la seva història: *Guia de Catalunya*. El llibre formava part d'una col·lecció il·lustrada el títol de la qual li esqueia perfectament i que avui nosaltres també reivindiquem aquí: «Imatge de Catalunya». Si, en aquella ocasió, Pla comptava amb l'inestimable suport d'uns fotògrafs incomparables, com Francesc Català Roca, Ramon Dimas, Antoni

Campaña i Joan Andreu Puig Farran, en aquesta ocasió *Catalunya desapareguda* ho fa majoritàriament a través dels centenars de mirades de fotografies procedents d'àlbums familiars d'arreu de les comarques catalanes. En total, prop de 630 imatges per oferir una nova visió de la trajectòria de Catalunya durant un segle i mig d'ençà de la invenció de la fotografia el 1839.

Uns quants anys més tard que Pla, també l'escriptor i periodista Edmon Vallès proposava la seva particular aproximació a la història gràfica de la Catalunya contemporània a través de la premsa i la fotografia. «On són els vells àlbums de família amb tapes de vellut i cantoneres

JULIOLER I SANTALÓ / AFCEC - FONDS JULIOLER I SANTALÓ

CATALUNYA VELLA

A la pàgina anterior, el carrer Major de Salardú, presidit per la font pública i l'abeurador del bestiar. A la imatge, de la primera dècada del segle XX, unes nenes omplen càntirs i galledes amb aigua de la font per endur-se-la a casa.

CATALUNYA NOVA

Pagesos de Deltebre davant un conjunt de barraques als anys vint. Aquestes singulars construccions típiques del delta de l'Ebre estan documentades des de l'edat mitjana, tot i que van experimentar una gran expansió a finals del segle XIX a causa de l'explotació arrossera i la colonització del Delta.

RAMON BORRELL / ACBEB - FONTS RAMON BORRELL

metàl·liques?» es preguntava retòricament. «Els que ompliren aquells àlbums –avis, besavis i no gaire més enllà– no podien preveure que [...] la fotografia esdevindria el document gràfic per excel·lència, sovint irremplaçable, d'uns ambients, d'una manera de viure i d'uns tipus que el temps s'enduu amb una rapidesa creixent», afirmava. L'autor estava convençut, com també ho estem nosaltres, que és possible assajar una visió prou completa d'una època, des de mitjan segle XIX, en què la fotografia ha estat el principal document per oferir una panoràmica visual de la vida catalana. Tal com ha afirmat l'historiador Manel Risques, «fer història a través de la fotografia» ja s'ha incorporat al món de la historiografia d'una manera irreversible.

L'obra que teniu a les mans és un projecte sense precedents que té la voluntat de crear un àlbum fotogràfic de família de Catalunya en què han contribuït, amb la seva generositat, els milers de famílies que durant l'últim quart de segle han participat en la col·lecció editorial «L'Abans»

(1996-2022): 158 volums publicats que contenen més de 158.000 fotografies. Aquest llibre que teniu a les mans no hauria estat possible sense l'esforç i la creativitat d'un equip de professionals que ha fet possible «L'Abans» i els volums de la col·lecció «Catalunya Desapareguda», que s'inicià el 2014, i inclou l'obra *Barcelona desconeguda* (2015). Més recentment, en aquesta mateixa col·lecció va ser publicat un altre títol que ha esdevingut des de llavors una referència en el seu àmbit, *Barcelona crònica fotogràfica, 1844-1986* (2021), amb 568 pàgines, descrit com «l'àlbum biogràfic de Barcelona» pel periodista Carles Cols.

Catalunya desapareguda és, en definitiva, un retrat visual d'un segle i mig d'història de la mà dels seus mateixos protagonistes que, amb la càmera a la mà, han plasmat en imatges la seva mirada del país, que ara arriba al gran públic perquè s'hi emmiralli i es reconegui en tota la pluralitat dels seus paisatges i hàbitats històrics mitjançant aquest àlbum biogràfic de Catalunya.

FERRAN DAMIANS I RECODER / FONELS TAMBORINOS

POBLES, VILES I CIUTATS

Els hàbitats històrics

La vida al camp i a la ciutat, al llarg de la història contemporània de Catalunya, ha experimentat canvis profunds des de mitjan segle XIX fins a finals del segle XX. La vida al camp es caracteritzava per les petites localitats i la dispersió en masies arreu del territori, amb una població dedicada principalment a l'agricultura i la ramaderia. Les mitjanes i grans ciutats, en canvi, es consolidaren irreversiblement com a centres comercials i administratius, on també es trobaven les principals institucions representatives, polítiques i religioses. A partir de la industrialització, ciutats com Barcelona i la resta de capitals provincials van experimentar un creixement extraordinari. Les ciutats, però també les conques fluvials, es van transformar en grans centres productius mentre el camp continuava essent la principal font de proveïments alimentaris. Durant la postguerra, milers de persones van migrar de les zones rurals cap a les ciutats a la recerca de treball i millors condicions de vida, cosa que va transformar radicalment la demografia i l'economia catalanes.

Plaça Major de Prades,
a principis de segle XX